

Ηθικά διλήμματα

Έννοιες κλειδιά: Ηθική φιλοσοφία, ηθικά διλήμματα Ωφελιμισμός, Καντιανή Κατηγορική Προσταγή, Αριστοτελική αρετολογική ηθική

ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ: Διερεύνηση αξιών, κανονιστικών αρχών, δικαιωμάτων και καθηκόντων που αφορούν την ρύθμιση της συμπεριφοράς των ανθρώπων απέναντι στους συνανθρώπους μας.

Κεντρικό ερώτημα: Ποιο είναι το κριτήριο για τον προσδιορισμό του ηθικά ορθού και του ηθικά εσφαλμένου.

3 προσεγγίσεις - θεωρίες:

1. Ωφελιμισμός

Σύμφωνα με τον ωφελιμισμό, ιδρυτές του οποίου θεωρούνται ο Τζέρεμι Μπένθαμ και ο Τζον Στιούαρτ Μιλ (19ος αιώνας), σκοπός των πράξεών μας πρέπει να είναι η μεγαλύτερη κατά το δυνατόν ωφέλεια για τον μεγαλύτερο κατά το δυνατόν αριθμό ατόμων. Και λέγοντας “ωφέλεια” οι περισσότεροι από αυτούς τους φιλοσόφους έχουν στο μυαλό τους την ευτυχία ή έστω την ικανοποίηση αυτών που θα καρπωθούν τα αποτελέσματα των πράξεών μας.

2. Καντιανή Κατηγορική Προσταγή

Σύμφωνα με την κατηγορική προσταγή, πρέπει το υποκείμενο της πράξης να θέλει ο γνώμονας (κανόνας) της πράξης του να ισχύει ως καθολικός νόμος. Ο ηθικός νόμος πρέπει να μπορεί να ισχύει σε κάθε περίπτωση και να μη συνδέεται με συγκεκριμένους στόχους του ενός ή του άλλου υποκειμένου. Την διατύπωσε ο Καντ και την αποκαλεί κατηγορική προσταγή, επειδή έχει κατηγορικό -δηλαδή απόλυτο και όχι υποθετικό- χαρακτήρα.

3. Αριστοτελική αρετολογική ηθική

Η έννοια της αρετής κατέχει κεντρική θέση σε μια μακρά φιλοσοφική παράδοση που ανάγεται στην αρχαιοελληνική σκέψη. Κατά τον Αριστοτέλη, η ηθική αρετή, η οποία αξιοποιεί φυσικές μας προδιαθέσεις και καλλιεργείται με την κατάλληλη εκπαίδευση, μας επιτρέπει σε κάθε περίπτωση να πετύχουμε τη σωστή μεσότητα, τον μέσο όρο ανάμεσα σε υπερβολές και ελλείψεις. Για παράδειγμα, όταν κάποιος διαθέτει θάρρος, αποφεύγει και τη δειλία -την υστέρηση απέναντι σ' αυτό που απαιτείται- αλλά και τη ριψοκινδύνευση, δηλαδή την υπερβολή της παράτολμης στάσης απέναντι στον κίνδυνο.

https://www.youtube.com/watch?v=i43tYzdERkc&ab_channel=%CE%9B%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CE%B9%CE%96%CF%89%CE%AE%CF%82 15'-21'

Φύλλο ομαδικής εργασίας

Υποθετικό σενάριο υπ' αριθμόν 1

Φανταστείτε ότι στέκεστε σε μία πεζογέφυρα που διασχίζει κάθετα τις γραμμές ενός τραίνου όπου βρίσκονται πέντε ανυποψίαστοι άνθρωποι, άγνωστοι σε εσάς, δεμένοι, κι εάν δεν ακινητοποιηθεί εγκαίρως το τρένο θα τους πατήσει. Δίπλα σας βρίσκεται ένας άνθρωπος που εάν πέσει κάτω θα σταματήσει το τρένο και θα σωθούν αυτοί οι άνθρωποι με τίμημα όμως τη δική του ζωή και φυσικά καλείστε να επιλέξετε ανάμεσα σε αυτά τα δύο. Ιδού η απορία: θα τον σπρώχνετε;

Υποθετικό σενάριο υπ' αριθμόν 2

Ισχύει η ίδια κατάσταση με την προαναφερθείσα μόνο που τώρα υπάρχει ένας μοχλός που αλλάζει -εάν τον χρησιμοποιήσετε- τη ροή του τρένου και πατάει έναν άλλο άνθρωπο που είναι δεμένος επίσης στις ράγες, όμως σώζονται οι πέντε. Θα τραβούσατε τον μοχλό;

Υποθετικό σενάριο υπ' αριθμόν 3

Ο άλλος άνθρωπος αυτός είναι ένα συγγενικό σας πρόσωπο. Ποιόν θα επιλέγατε για να χάσει τη ζωή του;

Σχολιασμός

Το δίλημμα του τρένου λοιπόν, όπως ονομάζεται, πρωτοεισήχθη ως φιλοσοφικό, δεοντολογικό, νομικό και ηθικό ζήτημα στην επιστημονική κοινότητα το 1967 από τη φιλόσοφο Philippa Foot, αναζητώντας την απάντηση σε ένα άλυτο μέχρι στιγμής ερώτημα. Σύμφωνα με τις έρευνες, οι ερωτηθέντες στη δεύτερη περίπτωση κατά τη συντριπτική τους πλειοψηφία (90%) θα τραβούσαν τον μοχλό, φέρνοντας στη θέση αυτή μονάχα έναν άνθρωπο. Αυτή η απάντηση προκύπτει τόσο από την αμιγώς μαθηματική σκοπιά που φυσικά πέντε ζωές είναι προτιμότερες από μία αλλά και εξαιτίας της απροσωπίας που υπάρχει, οπότε είναι σαν μία λογική σκέψη που έχει προέλθει από έναν εύλογο συλλογισμό. Στην τελευταία όμως συνθήκη φάνηκε πως τα άτομα άλλαξαν απόφαση απέναντι στην πιθανότητα του ενός συγγενή τους και μονάχα τι 1/3 επέλεξε να σώσει τους πέντε.

Το ερώτημα αυτό θα μπορούσε να τεθεί για όλα εκείνα τα ζητήματα που δημιουργούνται αντιπαρατάξεις. Εάν για παράδειγμα υπήρχαν δύο άτομα που χρειαζόνταν τη μεταμόσχευση κάποιου οργάνου και το ένα ήταν ένας άτεκνος άνθρωπος εκτός νόμου ενώ το άλλο γονιός χωρίς να ξέρουμε αν είναι εντός ή εκτός νόμου, τι θα επιλέγατε; Στην περίπτωση της ευθανασίας, ακόμα κι εάν ο άλλος άνθρωπος υπέφερε θα τον απαλλάσσατε από τον πόνο με καθοριστικό τρόπο ή όχι; Θα χρησιμοποιούσατε όπλο για να υπερασπιστείτε τον εαυτό σας, τους ανθρώπους σας, την πατρίδα σας ή όχι; Μπορείτε να συλλογιστείτε όλα αυτά τα διλήμματα που ταλανίζουν τους ανθρώπους και να τα τοποθετήσετε όλα στη φαντασιακή επιλογή του τρένου που απειλητικά πλησιάζει και οι ζωές ανθρώπων βρίσκονται στα χέρια σας.

Από νομική σκοπιά, ο φιλόσοφος Bentham υποστηρίζει πως εάν πρέπει να σώσεις τους πολλούς δεν είναι επιλήψιμο το να ρίξεις έναν για το κοινό όφελος και το σύνταγμα, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, περιλαμβάνει μία περίπτωση άρσης του δικαίου σε κατάσταση ανάγκης, οπότε ισχύει η αποκαλούμενη ωφελιμιστική τάση. Στον αντίποδα επικρατεί η άποψη του Καντ με την απαγόρευση της αφαίρεσης μιας ζωής ως παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος, υποστηρίζοντας ότι ο σεβασμός πρέπει να είναι απόλυτος. Όμως, οι

άνθρωποι λειτουργούν πάντοτε με το «πνεύμα και το γράμμα του νόμου»;

Το ζήτημα επεκτείνεται και στην ηθική του κάθε ατόμου όπου ανάλογα με την κουλτούρα που έχει γαλουχηθεί, τις αξίες που έχει λάβει από την οικογένεια και την κοινωνία στην οποία μεγάλωσε, την ηλικία του και ορισμένες φορές το φύλο του. Το να αφαιρέσεις μια ζωή λειτουργεί αξιοσημείωτα στον ανθρώπινο ψυχισμό καθώς δημιουργεί μία φυσική και ενστικτώδη αποστροφή ως προς το γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την ανάγκη του για ζωή αλλά την ίδια στιγμή του προκαλεί μία αίσθηση θεϊκής παντοδυναμίας, σαν να είναι εκείνος ο υπεύθυνος που θα αποφασίζει για τις ζωές των άλλων. Επακόλουθα, καταστρατηγείται και η ελευθερία του ατόμου καθώς πλέον η μοίρα του στηρίζεται σε έναν εξωγενή παράγοντα και εκείνος μένει αμέτοχος.

Οι άνθρωποι έχουν συνηθίσει με έναν πιο απρόσωπο τρόπο να επηρεάζουν καταλυτικά τις ζωές των άλλων σε ζητήματα που εκ πρώτης όψεως δεν τίθεται το ερώτημα ζωής και θανάτου· στον επαγγελματικό χώρο επικρατεί συχνά το δίλημμα της προτίμησης πρόσληψης ενός άνδρα έναντι μίας γυναίκας, καθώς υπάρχει το ενδεχόμενο μίας εγκυμοσύνης, στην έλλειψη εμπιστοσύνης ενός ατόμου με ποινικό μητρώο αλλά και σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Πώς σχετίζεται κάτι τόσο φαινομενικά απλό με τα καίρια ζητήματα της ζωής και του θανάτου;

Ο ανθρώπινος εγκέφαλος λειτουργεί βασισμένος στις εικόνες που έχουν δημιουργηθεί στο υποσυνείδητό του και δρα αναλόγως. Παρουσιάζεται πιο εύκολο να βοηθήσουμε έναν ηλικιωμένο άνθρωπο από ότι έναν μεσήλικα, να υποστηρίξουμε ένα παιδί από μία πλούσια οικογένεια έναντι από μία φτωχή, να κατηγορήσουμε έναν άνδρα από μια γυναίκα και όλα αυτά τα απλά και καθημερινά διαχέονται έπειτα και στις πιο «αυστηρές επιλογές» που οφείλουμε να λάβουμε. Οπότε στο ισοζύγιο κάθε φορά προστίθενται και μία επιπλέον πληροφορία με αποτέλεσμα όσες περισσότερες έχουμε συγκεντρώσει τόσο πιο πολύ δυσκολευόμαστε να αποφασίσουμε, ο αλτρουισμός, η ανθρωπιά, η ηθική, τα βιώματα του κάθε ατόμου αποκαλύπτονται μέσα από τις πράξεις του.

Ο άνθρωπος λοιπόν είναι οι επιλογές του (;) δηλώνει ο Σαρτρ και στη θέση της τελείας θα τολμήσω να τοποθετήσω ένα ερωτηματικό ώστε να συλλογιστούμε εάν είμαστε οι σκέψεις μας, τα συναισθήματα που βιώσαμε μετά από τις πράξεις μας, η λογική μας, ένα συνονθύλευμα από όλα αυτά; Εάν υπήρχε η δυνατότητα να πέσουμε εμείς οι ίδιοι και να σωθούν όλοι οι υπόλοιποι θα το κάναμε άραγε;

Φύλλο ατομικής εργασίας (Αξιολόγηση Παρέμβασης)

A. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες:

1. Το ηθικά ορθό στην πράξη κατά τον Αριστοτέλη εξαρτάται από τον χαρακτήρα του δρώντος υποκειμένου και τις αρετές του
2. Στο «δίλημμα του τρένου» η επιλογή να σκοτωθεί ένας άνθρωπος αντί πολλοί είναι ηθικό κριτήριο του Ωφελιμισμού
3. Η πράξη της αφαίρεσης της ανθρώπινης ζωής δεν είναι πάντα ηθικά εσφαλμένη σύμφωνα με τον Κάντ

B. Πολλοί φυσικοί επιστήμονες πιστεύουν πως η ηθική φιλοσοφία είναι μάταιο εγχείρημα, επειδή:

1. οι ηθικές κρίσεις είναι καθαρά υποκειμενικές, συναισθηματικές αντιδράσεις,
2. τα κριτήρια της ηθικής αξίας είναι σχετικά και ποικίλουν ανάλογα με την εποχή, τον πολιτισμό και την κοινωνία,
3. τα κίνητρα της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι τελείως εγωιστικά
4. δεν πράττουμε ποτέ πραγματικά ελεύθερα και για αυτό δεν είμαστε υπεύθυνοι για τις πράξεις μας,

Ερώτηση: Να καταγράψετε σε τρεις προτάσεις, τρία επιχειρήματα που αντικρούουν τις παραπάνω ενστάσεις σχετικά με την χρησιμότητα της Ηθικής Φιλοσοφίας